

En Baliano De Fornari, el misteriós promotor de la primera biografia impresa d'En Colom

Autor: Pep Mayolas

Data de publicació: 24-06-2019

En Pep Mayolas ha indagat sobre la figura de l'hipotètic patrici genovès que la història situa rere l'aparició en llengua italiana, el 25 d'abril de 1571 a Venècia, de la primera biografia impresa del Descobridor d'Amèrica atribuïda a En Ferran Colom, segon fill de l'Almirall. Aquest article ens presenta unes pinzellades sobre una de les possibles identitats de l'anomenat Baliano de Fornari, el promotor de la Vida de l'Almirall.

Segons un recull de suposats «documents originals i inèdits» editats pel Decurió de Gènova l'any 1823, el pretès manuscrit castellà d'En Ferran Colom sobre la vida del descobridor fou lliurat pel seu nebot i hereu Lluís Colom l'any 1568 a Gènova al patrici Baliano de Fornari, i aquest n'encomanà l'edició a un altre patrici, Giambattista de Marini[1], el qual feu traduir a l'extremeny Alfonso de Ulloa, empresonat a Venècia, l'obra a l'italià i a la fi s'imprimí a casa d'En Francesco de Franceschi, amb pròleg del matemàtic Giuseppe Moletto.

El pas de l'introable manuscrit per les mans d'En Colom, En Fornari, En Marini, l'Ulloa, En Moletto i En Franceschi recorda una mica les societats «pantalla» que els grans defraudadors de l'erari públic al segle XXI creen de vegades, per mitjà de testaferros i en països diferents, amb la idea d'amagar el rastre dels actius que es volen fer indetectables al fisc. En Henry Harrisse desmunta bona part d'aquesta cadena demostrant que en Marini era mort quan representa que rebia el manuscrit, i que l'anomenat Luis Colón ja feia deu anys que vivia a la presó quan va fer l'hipotètic lliurament al patrici genovès Baliano de Fornari, el personatge al qual va sortir dedicada el 25 d'abril de 1571 la corrupta edició prínceps de la Vida de l'Almirall. Segons En Harrisse, En Luís Colón estigué empresonat des de 1558 fins a la seva mort a Orà el 3 de febrer de 1572, de manera que el 1568 no podia viatjar a Gènova per lliurar el manuscrit[2]. D'altra banda, En Giovanni Battista de Marini, patrici genovès que fou senador de la ciutat entre 1543 i 1556, ja era mort el 1568, atès que es troba enterrat a l'església de santa Brígida amb la seva esposa des de l'any 1565[3]. «Com es podia fer càrrec de la impressió del llibre el 1568 un home que amb seguretat ja s'havia mort el

El primer i únic esment a l'existència de l'original espanyol es llegeix al pròleg de la primera edició coneguda de l'obra, la de l'abril de 1571 a Venècia, on En G. Moletto escriu a l'anomenat Fornari que «no s'ha de dubtar que la història no sigui verídica. Ni tampoc dubtar que no sia escrita de mà del susdit il·lustre D. Ferran»[5]. Per què s'haurien de manifestar aquests dubtes?, es demana En Harrisse. I per què En Moletto els expressa justament a l'home que va lliurar el manuscrit i l'encàrrec al seu proveïdor «mort», En Marini, i que per tant, en coneixia molt més bé la procedència i la naturalesa[6]? No cal respondre aquestes preguntes per adonar-nos que el frau ens ensenya la pota enfarinada per sota la porta. Avui només intentarem establir qui podia ser aquell Fornari i quina relació tenia amb els Colom.

Els Fornari apareixen ben aviat al segle XVI en estreta vinculació amb la casa reial hispànica. A l'octubre de 1518 ja figuren al costat dels Fugger, Welser, Grimaldo i d'altres prestamistes de Carles I com a destinataris d'un pagament a compte de quantitats majors que havien de percebre[7]. A principis dels anys 20, la Corona els fa arrendament de les rendes d'Orà, amb un privilegi addicional que els permet de pagar en productes tèxtils una part dels seus deutes, cosa que els facilitava la col·locació de les seves mercaderies[8]. Suposar que els Fornari tornaven a ser titulars d'aquest arrendament l'any 1568, que aquest vincle amb Orà els va permetre de visitar En Lluís Colom a la seva presó i que aquest tenia a mà el manuscrit castellà d'En Ferran Colom —deu anys després d'ingressar a la seva cel·la— per lliurar-lo oportunament al misteriós Baliano, ens demana un acte de fe una mica incompatible amb el pensament científic.

Una de les primeres coses que s'aprenen en resseguir els Fornari és que tant se'ls pot anomenar d'aquesta manera com «Forne». Són nombroses les referències que ho fan palès. En David Alonso esmenta En Tomás de Forne i l'Agustí de Vivaldo com a prestamistes de 30.000 ducats que, a l'hora de fer-se pagadors a Gènova (20.000) i a Milà (10.000), procedeixen de «Vivaldo» i de «Fornari»[9]. En Hugh Thomas, per la seva banda, escriu la variant entre parèntesi quan afirma que «Domingo de Fornari (Fornés), pertanyia a una família genovesa o associació que duia molt de temps dedicada als tractes d'esclaus de tota mena des de Quíos, però també era notòria la seva activitat en el comerç portuguès d'esclaus de Guinea com a proveïdor de l'illa de Sant Tomé»[10]. I gairebé a continuació diu que «Agustí de Vivaldi (a qui de vegades anomenaven Ribaldo a Espanya) era un home d'extracció similar que En Fornés»[11]. En menys de dues línies, En Thomas ens demostra que l'anomenat «Vivaldo» per En David Alonso també era escripturat com a «Vivaldi» o «Ribaldo», i el mateix hispanista estipula que En Fornari també era conegut com a «Fornés». I per més inri, aleshores, la nota 60 al capítol 28 ens remet al final del llibre, on ens aclareix que «el nom apareix de vegades com a Forne, Fornes o Fornis»[12]. Resta prou clara, doncs, la variabilitat d'escriptura que admeten tots els cognoms, i hom sospita que aquestes alteracions tenien lloc no pas en la redacció dels documents originals —on els actants havien de tenir ben clar com se deien ells mateixos o els titulars en nom de qui signaven—, sinó més aviat en el període de reescriptura, en funció del grau d'italianització o castellanització del personatge que s'aspirava a fixar.

En Ferran Colom demostra haver tingut tractes amb aquesta nissaga pretesament genovesa quan, en un document que la censura ens data a Sevilla el 30 de juliol de 1527, reconeix haver rebut uns diners a través d'En Tomás i En Domingo de Forne, en nom de l'Alonso de Ara, un criat de la virreina de les Índies —la cunyada d'En Ferran— que va vendre a subhasta alguns béns de les deixes «del Almirante, mi señor»[13]. És a dir, els Forne o Fornari, a més de tractants d'esclaus, comerciants de drap, prestamistes de la Corona i mercaders «estadants a la cort»[14], són canvistes i mitjancers de confiança de la família Colom. Cal contemplar la possibilitat que aquell Alonso de Ara sigui una tapadora maldestra, despreocupada, de l'Alfons Felip d'Aragó i Gurrea, el conquistador de Mèxic que un dia proposarem com a marmessor d'En Ferran Colom, amagat rere el marmessor principal Marcos Felipe. Una edició de més documents colombins datada el 1894 transcriu la mateixa notícia, però ara, En Domingo de Forne és anomenat «Diego de Forne»[15]. Com es pot comprovar, la fiabilitat dels documents «oficials» s'inscriu de ple en algun gènere dramàtic situat entre la farsa i la ciència-ficció.

Ara ens interessa saber si existí un Baliano de Forne. I l'hem trobat, però això sí, sense la “o” final i tan aviat escrit amb “B” com amb “V”: «Oro para la Condesa de Gelbes que lo truxo Balián de Forne de Santo Domingo en el nabío de Joan Enríquez, maestro, año de 1551»[16]. Aquí el tenim expressat com a Balián de Forne, i transporta or des de Sant Domingo per a la comtessa de Gelbes, que al 1551 era Isabel d'Alòs-Colom, vídua del comte Jordi de Portugal, rebatejada per la censura com a Isabel Colón de Toledo. Una referència en un article de la Ruth Pike ens aclareix que «Valián de Forne era el representant al Nou Món de la companyia d'En Fernando Vázquez i En Tomàs i En Domingo de Forne»[17], en data 16 de setembre de 1549, de la qual cosa s'infereix que el dit Valián devia ser un parent dels dos germans que formaven companyia amb en Vázquez. Les referències són múltiples al voltant d'aquest Valián o Balián a mitjan segle XVI, i gairebé sempre el veiem tocant or, perles o diners com a intermediari o administrador dels seus associats.

Si acudim a la península ibèrica, veiem que els Forner són citats en una llista de les principals nissagues d'Alacant confeccionada pel cronista Rafael Viravens per al temps dels Reis Catòlics[18]. Apuntem-ho. Però una de les perquisicions que hom ha fet sobre les variants del cognom Forne o Fornés a la xarxa fa saltar la llebre de sobte i, en una obra sobre la tan debatuda exclusió catalanoaragonesa de la conquesta d'Amèrica, trobem que «el 2 de gener de 1510 queda registrada la llicència a favor de Gabriel Forné, català, veí d'Ulldecona, mercader tractant, sense cap constància de condició de prohibit»[19]. Sí, no es tracta de cap error. Un Forné català. Al mateix volum, més endavant, hi trobem la confirmació en el castellà «oficial» de l'època: «Gabriel Forne catalan vecino de Huydecona que es en Catalonia hijo de Gabriel Forne e Isabel Prada e dixo por quanto el queria pasar a las Indias en la nao de que es maestre Diego de Basusto nos pidio le diezemos licencia para ello»[20]. Coneixiem el cas d'aquest mercader d'Ulldecona, perquè d'ell es diu que va ser el primer català conegut que es va registrar com a passatger cap a les Índies, però l'Iván Armenteros el cita com a Gabriel Forn. La data de registre és clavada, el 2 de gener de 1510[21], i per tant, es tracta del mateix Gabriel Forné que esmenta En Romà Pinya. I se l'anomena «tractant», entenem que d'esclaus, que és el negoci dels «genovesos» Forne o Fornari a principis del segle XVI. Arribats aquí, proposem que l'anomenat Baliano de Fornari tant podia ser, en realitat, un mercader de nissaga originària d'Ulldecona com un patrici de família alacantina. En qualsevol cas, un català que va actuar durant uns anys com a representant a Sant Domingo de la companyia dels seus ascendents Tomàs i Domingo de Forné o Fornés.

Així, si En Tomàs i En Domingo de Forn, Forné o Fornés, esdevinguts «Fornari» per la vareta que converteix en genovès tot allò que toca, custodiaven diners procedents de les deixes de l'Almirall per En Ferran Colom, i el seu parent Balián(o) transportava or per l'Isabel d'Alòs-Colom, podem deduir que els Forne o Fornés eren la nissaga en la qual la família Colom dipositava la seva confiança per traslladar sumes considerables, metalls preciosos o remeses del més alt valor d'una banda a l'altra de l'Atlàntic. Seria possible que l'anomenat Baliano de Fornari rebés l'encàrrec de dur el valuós manuscrit de la Vida de l'Almirall al Nou Món per mirar d'estampar-lo allí? Pensem-hi.

Cap a mitjans dels anys 50, amb la publicació del primer Índex de Llibres Prohibits (1551, ampliada el 1554)[22] i en un context de pressió inquisitorial creixent, En Forn o Forné hauria rebut la missió confidencial d'editar a les Antilles o a Mèxic, en català i en llatí —no creiem pas que en italià— aquesta obra definitiva sobre la vera identitat del descobridor i la seva família. La versió oficial diu que es desplaçà fins a Venècia i allí delegà l'encàrrec en un genovès anomenat Giambattista de Marini, un personatge, però, que si ens creiem que era genovès, En Harrisse demostra que ja era mort de feia anys. La nostra recerca ens ha permès de trobar, però, un altre Giambattista, curiosament anomenat Juan Baptista Furne.

En declaració de l'any 1560 davant del Sant Ofici, un Tomàs Nicolau, anglosaxonitzat com a Thomas Nichols, escriu el següent: «En el annio de N.S. 1556 mis maiores me embiarun encomendado a Gilermo Edge, residente entonces en Tenerife y fator de elios, para que deprendiesse la lengua hispaniola; y siendo asi bossal, estuve tres meses alla y torne despues de los tres mezes a mi terra. Son testigos maistre Domingos, Juna de Carminatis, Antonio Durantez, en casa de quen yo posava, y Juan Baptista Furne y Juan Antonio Botazo y Luis Leall»[23].

Aquest Thomas Nichols figura com a autor de la traducció de l'obra d'En Francisco López de Gómara a l'anglès, en la qual el conquistador de Mèxic és anomenat «Príncep». The pleasant Historie of the Conquest of the Weast India, now called New Spayne, atchieved by the worthy Prince Hernando Cortes, Marques of the Valley of Huaxacac, most delectable to reade. Translated out of the Spanish tongue, by T. N. Anno 1578. Imprinted at London, by Henry Bynneman. L'obra d'En Gómara havia sortit de premses, pretesament en castellà, «l'any 1552, i a l'any següent ja era prohibida. El príncep Felip, aleshores encarregat del regne, signà la cèdula ordenant-ne la recollida, “porque no conviene que se lea”; i més tard, en ascendir al tron, la reiteraria. A més, hi hagué una tasca de rastreig a consciència entre els llibreters per a seguir la pista dels exemplars venuts i decomissar-los als compradors»[24].

Veiem, doncs, un Juan Baptista Furne a les Canàries el 1556. Obrim la possibilitat que en Balián de Forne sigui en realitat un Baptista o Joan Baptista. «Balián» sembla, retorçant molt les capacitats del censor, una contracció entre «Baptista» i «Joan». Aquesta conjectura és en veritat molt forçada, però la censura ha demostrat que és capaç d'això i de coses encara més estrafoles. Una nota al peu aporta una referència a la Inquisició on ens situen els testimonis que cita En Nichols, i hi trobem llinatges catalans d'antic arrelament a les Canàries, ara ja amb el cognom pervertit. «Maese Domingo Hernández tingué per fill natural Lázaro Hernández, casat amb Juana Joven de Carminatis, pares, entre d'altres fills, de Pedro Carminatis Jovel, chantre de la catedral de Santiago del Otero, en la província de Tucuman, i del llicenciat Alonso Fernández Jovel, beneficiat de l'església del Remei de La Laguna. Juan de Carminatis, pare de la jove de maese Domingo, comerciava per aquell temps amb Sant Domingo, on hi venia vins, sobretot; fou després Jurat de Tenerife (1565), i en restar vidu prengué les ordes, cap el 1575. Antonio Dorantes, hoste d'En Nichols, era genovès, corredor de llotja i mercader a La Laguna, casat amb Ginebra de Amonte, filla d'un metge genovès. Juan Bautista Forne, també corredor de llotja, morí a La Laguna el 21 de juliol de 1573; era ja un “home malalt i vell” en renunciar al seu ofici, el 28 de gener de 1572»[25]. L'Iván Armenteros té àmpliament documentades

unes quantes nissagues catalanes establertes des de finals del segle XV a les Canàries, que no cal recordar-ho, constituïen l'últim port d'aprovisionament obligat abans de fer la travessia de l'Atlàntic cap al Nou Món. L'esmentada com a «Juana Joven Carminatis» ha de ser Joana Jové i Font, filla d'En Jaume Jové, jurat, regidor i alcalde major de Tenerife[26], i d'Olaia Font, filla i germana dels Font, mercaders catalans implantats a l'arxipèlag[27]. Joana Jové i Font es casà amb el mercader llombard Giacomo de Carminatis[28], i els seus descendents, com mana la tradició historiogràfica, passen als llibres com a Juana Joven o Alonso Fernández Jovel. La molesta catalanitat ha desaparegut.

Veiem que l'esmentat Juan Bautista Forne, doncs, és un home malalt i vell que renuncia al seu ofici el 1572, i això també es reflecteix en el dit Baliano de Fornari, que segons la censura era un home de 80 anys que el 1568 s'atribolava per haver de viatjar de Gènova a Venècia[29], i allí deixava l'encàrrec d'edició del manuscrit dels Colom a l'inexistent, per difunt, Giambattista Marini. La nostra sensació és que el mitjancer confidencial de la nissaga dels Forn o Forné havia de ser un home gran, de llarga trajectòria com a servidor transatlàntic dels Colom, que hauria estat persuadit de traslladar al Nou Món el preciós manuscrit. Per tal com llegim «en una carta singular, sense lloc ni any, dirigida per En Giuseppe Moletto a En Baliano de Fornari», el primer diu que el segon, «non avendo riguardo all'età sua d'LXXX anni, ne alla stagione, ne alla lunghezza del viaggio, venne da Genova á Venetia con proponimento di far stampare il sudetto libro, cosi nella lingua castigliana nella quale fu scritto, come nell'italiana, et appresso con fine di farlo traddure nella latina...»[30]. Aquesta carta, amb els noms de les persones i els indrets italianitzats i amb la proposta d'estampar en castellà, italià i llatí, és un d'aquells productes amanits per la censura amb l'objectiu d'alimentar la genovesitat tant dels Colom com dels Forn o Forné, així com l'inversemblant origen castellà de l'obra que ens ha arribat. Sobta molt que, disposant de l'original castellà de l'Hernando Colón, els editors de l'obra no aconseguissin estampar-la, com era la intenció, i la Humanitat s'hagi hagut de conformar amb la traducció italiana d'aquell original castellà mai vist com a edició prínceps de la biografia de l'Almirall. De la traducció llatina tampoc se'n sap res. El pobre Alfonso de Ulloa només devia tenir temps de fer-ne la versió italiana des de l'original català, abans de morir-se de malaltia... o de ser exterminat.

Així, doncs, si En Balian de Forne era un personatge de confiança que transportava or, perles i diners per compte dels Colom entre les Antilles i la metròpoli, entenem que l'última mercaderia valuosa que se li hauria lliurat per part dels Colom seria el preuat manuscrit amb la veritable biografia de l'Almirall i Descobridor de les Índies, per dur-la a l'altre costat de l'Atlàntic, com solia fer el dit Balian o Baliano, amb la idea d'imprimir-la en un taller de les Amèriques. Aquest intent d'escapar de la censura peninsular podria ser una conseqüència de la promulgació del primer Índex de Llibres Prohibits (1551), o bé de la confiscació definitiva de la biblioteca Ferrandina (1552?), que hauria romàs segrestada en una dependència inaccessible, d'entrada, a la catedral de Barcelona, una tesi que defensarem en propers treballs. La identificació del matemàtic Giuseppe Moletto que prologa la Vida de l'Almirall permet d'endevinar-li una educació catalana a Sicília en temps de la instauració de la Universitat de Messina, fundada inicialment com a col·legi de la Companyia de Jesús pel mallorquí Jeroni Nadal, una Messina on el cònsol català des de 1543 era En Pere Antoni d'Alòs-Colom i de Soler[31], nét d'En Joan Colom i Bertran i administrador de l'herència del successor de l'Almirall, En Jaume d'Alòs i Colom. De forma encara més punyent, si esbrinem quin personatge s'amaga sota l'infortunat traductor Alfonso de Ulloa acabarem de lligar caps i ens podrem fer càrrec de tot allò que, amb Felip II al tron, es va moure a l'ombra —i no tant a l'ombra— contra els descendents del descobridor d'Amèrica i els del conquistador de Mèxic. Tot això, però, és matèria per a un estudi molt més extens. Conformem-nos amb subratllar, aleshores, que l'anomenat Baliano de Fornari que promou l'edició de la primera biografia d'En Colom era, en una alta probabilitat, un català pertanyent a la família dels Forn d'Uildecona.

Pep Mayolas

Notes bibliogràfiques:

[1] HENRY HARRISSE, Don Fernando Colón, historiador de su padre. Ensayo crítico, Imprenta y Librería Española y Extranjera de D. Rafael Tarascó, Sevilla, 1871, reeditada el 1989 pel Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Sevilla, p. 4.

[2] Ídem, p. 9.

[3] Ídem, p. 9-10.

[4] Ídem, p. 10.

[5] Ídem, p. 11.

[6] Ídem, p. 11-12.

[7] DAVID ALONSO GARCÍA, Fisco, poder y monarquía en los albores de la modernidad: Castilla, 1504-1525, Facultad de Geografía e Historia, Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 2004, p. 191.

[8] Ídem, p. 108.

[9] Ídem, p. 539.

[10] HUGH THOMAS, El Imperio Español. De Colón a Magallanes, Editorial Planeta SA, Barcelona, 2006, p. 557.

[11] Ídem.

[12] Ídem, p. 885.

[13] DIVERSOS AUTORS, Autógrafos de Cristóbal Colón y papeles de América, Edició de la duquessa de Berwick i d'Alba, comtessa de Siruela, Madrid, 1892, p. 99-100.

[14] JOSÉ HERNÁNDEZ DÍAZ i ANTONIO MURO OREJÓN, El Testamento de Don Hernando Colón y otros documentos para su biografía, Publicaciones del Instituto Hispano-cubano de Historia de América (Fundación Rafael G. Abreu), Sevilla, 1941, p. 25.

[15] DIVERSOS AUTORS, Colección de documentos ineditos relativos al descubrimiento: De los pleitos de Colón, Est. tip. "Sucesores de Rivadeneyra," Madrid, 1894, vol. 8, p. 452.

[16] TEODORO HAMPE MARTÍNEZ, "Oro, plata y moneda de las Indias para el socorro militar de Carlos V (una requisa de 1552)" dins Boletín Americanista, Facultat de Geografia i Història, UB, Barcelona, 1988, n. 38, p. 162.

[17] RUTH PIKE, "The Genoese in Seville and the Opening of the New World" dins The Journal of Economic History, Cambridge University Press, setembre de 1962, Vol. 22(3), p. 365, nota 83.

[18] RAFAEL VIRAVENTS Y PASTOR, Cronica de la muy ilustre y siempre fiel ciudad de Alicante, Edició facsímil de l'obra original de 1876 a càrrec d'Agatàngelo Soler Llorca, Alacant, 1976, p. 47.

[19] ROMÀ PINYA i HOMS, La debatuda exclusió catalano-aragonesa de la conquesta d'Amèrica, Generalitat de Catalunya. Comissió Amèrica i Catalunya 1992, Barcelona, 1990, p. 110.

[20] Ídem, p. 178.

[21] IVÁN ARMENTEROS MARTÍNEZ, Cataluña en la era de las navegaciones. La participación catalana en la primera economía atlántica (c. 1470-1540), Fundació Ernest Lluch i Editorial Milenio, Lleida, 2012, p. 255, nota 578.

[22] https://es.wikipedia.org/wiki/%C3%8Dndice_de_libros_prohibidos_de_la_Inquisici%C3%B3n_espa%C3%B1ola

[23] ALEJANDRO CIORANESCU, Thomas Nichols, mercader de azúcar, hispanista y hereje, Instituto de Estudios Canarios en la Universidad de La Laguna, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Cabildo Insular de Tenerife, La Laguna de Tenerife, 1963, vol. XIX, p. 15.

[24] JUAN MIRALLES, Hernán Cortés, inventor de México, Ediciones Folio SA, Barcelona, 2004, vol. II, p. 556.

[25] ALEJANDRO CIORANESCU, ob. cit., p. 87, nota 12.

[26] IVÁN ARMENTEROS MARTÍNEZ, ob. cit., p. 236.

[27] Ídem, p. 213-235.

[28] Ídem, p. 237, nota 525.

[29] HENRY HARRISSE, ob. cit., p. 11-12.

[30] Ídem, p. 11.

[31] ENRIC MITJANA DE LAS DOBLAS, Els Colom de Barcelona i les seves aliances, Llibres de l'Índex, Barcelona, 2015, p. 152.